

ks. Tarsycjusz Sinka CM

GORZKIE ŻALE GENEZA, TEOLOGIA, PRZYSZŁOŚĆ

GENEZA

Gorzkie Żale są nabożeństwem rdzennie polskim, z pewnymi wpływami ogólnokościelnymi. Na ich powstanie wpływ miały polskie pieśni nabożne o męce Pańskiej, średniowieczne misteria i dialogi pasyjne oraz układ ówczesnej jutrzni brewiarzowej, złożonej z Invitatorium (Wezwania) i trzech nokturnów. Gorzkie Żale rozpoczynają się Wezwaniem (Zaproszeniem) do rozważania męki Pańskiej o nazwie „Pobudka”. Trzem nokturnom odpowiadają trzy części nabożeństwa Gorzkich Żali, które zamiast psalmów zawierają, pieśni pasyjne. Każda z tych części rozpoczyna się od czytania tzw. Intencji, które można porównać z czytaniem brewiarzowymi, po czym następują pieśni o kolejnych tytułach: „Hymn”, „Lament duszy nad cierpiącym Jezusem” i „Rozmowa duszy z Matką Bożą Boleśną”.

Autorem Gorzkich Żali jest ks. Wawrzyniec Stanisław Benik († 1720), misjonarz, moderator Bractwa Świętego Rocha, istniejącego, obok innych bractw, przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Księża Misjonarze św. Wincentego à Paulo pracują przy tej parafii od 1653 roku. Księża W. Benika CM nazywamy autorem Gorzkich Żali w obecnym kształcie, ponieważ żadna z części składowych tego nabożeństwa nie ma dosłownego odpowiednika wśród wcześniej istniejących polskich pieśni pasyjnych, tak co do tekstu, jak i co do melodii. Ks Benik CM podjął się tej pracy na prośbę ks. Michała Bartłomieja Tarło CM († 1715) proboszcza parafii Świętego Krzyża i zarazem wizytatora polskiej prowincji księży misjonarzy (późniejszego biskupa diecezji poznańskiej) oraz na prośbę członków bractwa św. Rocha. W pracy tej towarzyszyło mu jakieś natchnienie twórcze, gdyż dzieło to przyjęto z uznaniem i pewnym entuzjazmem. Autor wydał je drukiem w 1707 roku pod tytułem „Snopek Mirry z Ogrodu Gethsemańskiego, albo żalose gorzkiej męki

Syna Bożego rozpamiętywanie...”, za aprobatą księdza wizytatora i księdza Stefana Wierzbowskiego, oficjała warszawskiego.

W kronice bractwa św. Rocha czytamy: Już „tegoż 1707 roku, w pierwszą niedzielę Postu zaczęło bractwo wspólnie po polsku śpiewać, nowo złożony sposób pasji, na której sam Oficjał celebrował z wielkim konkursem i ukontentowaniem ludu wszystkiego, w asyście ks. M. B. Tarły i licznie zebranego duchowieństwa i wiernych różnego stanu”. Odtąd nabożeństwo Gorzkich Żali odprawiano uroczyście we wszystkie niedziele Wielkiego Postu w kościele Świętego Krzyża, a następnie w innych kościołach misjonarskich na obszarze całego kraju oraz w seminariach duchownych, prowadzonych przez księży misjonarzy w tym czasie w liczbie dwudziestu dwóch. Młodzi księża w swoich parafiach wprowadzali także to nabożeństwo, poznane w seminarium. Gorzkie Żale rozpowszechniały się szybko nie tylko w Polsce, lecz również za granicą w ośrodkach polonijnych.

Porządek nabożeństwa Gorzkich Żali był następujący:

- wystawienie Najświętszego Sakramentu,
- odśpiewanie Pobudki i wszystkich trzech części,
- kazanie pasyjne,
- procesja z Najświętszym Sakramentem,
- błogosławieństwo.

Z czasem zanikła procesja, potem śpiew Gorzkich Żali ograniczono do jednej części. Pozostało kazanie pasyjne. W tej formie nabożeństwo to nadal cieszy się popularnością wśród ludu wiernego.

TEOLOGIA

Gorzkie Żale, jak każdy inny wspólny śpiew kościelny jednoczy zgromadzonych, potęguje uczucia religijne, wzmacnia wiarę i pobożność.

„Pobudka” wzywa zebranych do wspólnego rozważania męki i śmierci krzyżowej Zbawiciela, nad którą ubolewa cała natura stworzona: twarde opoki, słońce, gwiazdy i aniołowie.

Ks. Wawrzyniec Benik CM we wstępie do pierwszego wydania Gorzkich Żali, powołuje się na św. Jana Złotoustego, który powiedział, że to wszystko, czego mu nie dostaje, bierze sobie z ran Chrystusa Pana. Przytacza też pouczenie św. Pawła Apostoła kierowane

do Tymoteusza, że jeżeli z Chrystusem współcierpimy, to również z Nim królować będziemy (2 Tm 2, 12). Cytuje również św. Alberta Wielkiego, który utrzymywał, że rozważanie męki Pańskiej, choćby przez krótki czas, ma większe znaczenie niż poszczenie przez cały rok o chlebie i wodzie. Autor pragnie zapewne zwrócić w ten sposób uwagę na znaczenie rozważania męki Pana naszego Jezusa Chrystusa w życiu religijnym.

Łaska Boża wspomaga człowieka do pobożnego rozważania męki Chrystusa. Głównym celem rozważania męki Pańskiej jest wielbienie majestatu Ojca niebieskiego i dziękczynienie za Jego wielką miłość ku rodzajowi ludzkiemu, że raczył zesłać swojego Syna po to, by podjął mękę i śmierć na krzyżu dla naszego zbawienia.

Tematem pierwszej części Gorzkich Żali jest rozważanie cierpień Zbawiciela od Jego modlitwy w Ogrójcu, aż do wydania wymuszonego wyroku skazującego Go na haniebną śmierć na krzyżu. Teksty pierwszej części nabożeństwa zaznaczają, że Chrystus cierpiał nie tylko od ludzi wrogo do Niego nastawionych, ale także ze strony bliskich, a nawet wybranych.

Druga część prowadzi uczestników nabożeństwa od dziwnych oskarżeń przed sądem, aż do okrutnego ukoronowania cierniem, czemu towarzyszyły szyderstwa, zniewagi, policzkowanie i fałszywe zeznania przekupionych oskarżycieli.

Trzecia część prowadzi wiernych uczestników drogą krzyżową, którą Jezus odbywał ostatkiem sił, wśród bluźnierstw, na Kalwarię, gdzie skołał przybity do krzyża.

Rozważanie męki Pańskiej z wszystkimi okrucieństwami pomaga lepiej i głębiej pojąć grzech, jego złość, a także wielkość łaski przebaczenia płynącej z misterium męki Zbawiciela. Siła Gorzkich Żali leży zatem w przybliżaniu wiernym Zbawiciela cierpiącego. Człowiek, który sam cierpi, łatwiej potrafi zrozumieć cierpienia Zbawiciela. Człowiek dowiadyuje się, że cierpienia mają moc zbawczą. Cierpienia człowieka w łączności z cierpieniami Chrystusa nabierają mocy zbawczej dla siebie i dla drugich. Rozważanie męki Pańskiej odgrywa zatem ważną rolę w życiu religijnym człowieka.

Rozważanie i przeżywanie męki Pańskiej podczas Gorzkich Żali wzmacniają melodie pieśni pasyjnych wchodzących w skład nabożeństwa. Z pewnością wzruszają one swoją prostotą, niezwykle pięknem i wyrazem. Można powiedzieć, że melodie te odpowiadają

treści poszczególnych części nabożeństwa pasyjnego. Trafnie wyrażają skruczę człowieka i jego żal. Autor opracowania znał widać potrzeby i nastroje polskiej duszy. Ponadto melodie Gorzkich Żali oparte są na skalach kościelnych, a więc zbliżonych do melodii chorału gregoriańskiego, przez co mają swoistą powagę i siłę wyrazu.

PRZYSZŁOŚĆ

Nabożeństwo pasyjne Gorzkich Żali przetrwało już blisko trzysta lat. Znaczy to, że odpowiada ono pobożności wiernych i duszpaste-rzy. Potrafiło ono oprzeć się wielu atakom reformatorów, jacy usiłowali coś w nim zmienić czy ulepszyć. Dla przykładu przytoczę dwie próby zreformowania nabożeństwa Gorzkich Żali. W Encyklopedii Powszechnej Samuela Orgelbranda (10, 297) czytamy, jak ks. Jan Bogdan próbował poprawić teksty śpiewów pasyjnych tego nabożeń-stwa i wydał te swoje przeróbki drukiem. Wydanie to nie tylko nie przyjęło się, ale spotkało się z szeroką krytyką i nieprzychylnymi re-cenzjami. Podobny los spotkał tak zwane Gorzkie Żale augustiańskie, będące dziełem ks. Feliksa Massalskiego. Spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem. Nigdzie się nie przyjęły, nawet w kościo-łach zakonnych augustianów.

Pamiętamy niedawną falę mody na zmienianie nabożeństw ró-zańcowych, Drogi Krzyżowej, nie pomijając także Gorzkich Żali. Na razie nie zaszkodziło to nabożeństwu pasyjnemu. Jak dotąd, Gorzkie Żale istnieją i mają wszelkie dane by istnieć przez dalsze lata i wieki. Rozważanie męki Pańskiej zawsze będzie aktualne i istotne w życiu chrześcijańskim. Forma tego nabożeństwa w postaci Gorzkich Żali sprawdziła się w ciągu kilku wieków. Trzeba zatem myśleć o tym, jak to nabożeństwo zachować przed nieuzasadnionymi atakami. Zresztą wierni potrafią, bronić tego co jest drogie ich sercu, jak to nieraz wykazała historia.

Literatura

Księga Protokołów Bractwa Miłosierdzia Świętego Rocha.

J. GÓRAL, *Gorzkie Żale*, w: *Miesięcznik Kościelny*, Poznań 1910.

A. Schletz, *Bractwo Świętego Rocha w Warszawie. Caritas*, Kraków 1946.

- M. CHORZĘPA, *Gorzkie Żale, ich geneza i rozwój historyczny*, Nasza Przeszłość 12 (1960).
- S. JAMIOŁKOWSKI, *Gorzkie Żale*, w: *Encyklopedia kościelna M. Nowodworskiego*, t. 6, Warszawa 1875, s. 304.
- H. FIATOWSKI, *Gorzkie Żale*, w: *Encyklopedia podręczna kościelna*, t. 13-14, Warszawa 1907.
- M. BAŃBUŁA, B. BARTKOWSKI, *Gorzkie Żale*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, k. 3109.

Kraków

KS. TARZYCJUSZ SINKA CM

Renata Dulian

POEZJA BIBLIJNA

Tajemnicy drzewa nieśmiertelności,
strzegą cherubini
na wieki

Owoc zerwany przez Ewę
nasączył świat złem
na wieki

Kain zabił Abła
i pomieszało się dobro ze złem,
w kolejnych pokoleniach
aż do dzisiaj,
czy zmażą swoje winy,
rozstrzygnie je Sąd Ostateczny
i tak raz zwycięża dobro
raz zwycięża zło.

Kraków

RENATA DULIAN